

Nr 691

Av herr **Enskog m. fl.**, om viss försöksverksamhet i nykterhetsvårdande och brottsförebyggande syfte.

(Lika lydande med motion nr 576 i Första kammaren)

De tidigare 41 systembolagen hade en allmänt skadeförebyggande och nykterhetsfrämjande verksamhet. Denna verksamhet stod under kontrollstyrelsens direkta tillsyn. När dessa systembolag för tio år sedan upphörde försvann också den förebyggande sociala verksamheten. Systembolagen efterträddes av ett enda självständigt riksbolag med en försäljningsorganisation som inte tycks vara uppbyggd för tillgodoseendet av nykterhetsvårdande uppgifter eller därmed sammanhängande bedömningar. Sedan dess har den allmänna nykterhetspolitiska målsättningen förefallit oklar.

Motbokens och restriktionernas samtidiga slopande den 1 oktober 1955 medförde, vad många inte hade räknat med, stora problem och beklagliga konsekvenser. Det framstod för sent såsom uppenbart att man bort tillvarata möjligheterna att under en övergångstid skaffa erfarenheter av en fri försäljning på det redan tillgängliga försäljningsinstrumentet.

Redan den 1 juli 1957 nödgades man tillgripa de första korrekionsmedlen, som utgjordes av legitimationskontroll och spärrlistor. Därefter har nya åtgärder eller utvidgning av redan vidtagna prövats.

Trots åtgärdernas beräknade effekt har icke någon klart varaktig förbättring ägt rum efter den *mycket* alarmerande ökningen av fyllerierna 1956 och 1957. I vissa hänseenden, särskilt när det gäller ungdom och speciellt tonåringarna, har förhållandena ytterligare försämrats.

Antalet fylleriförseelser i hela riket för flickor och pojkar mellan 15 och 17 år belyses av nedanstående tabell.

År	Flickor	Pojkar
	Antal förseelser i hela riket	Antal förseelser i hela riket
1953	6	386
1954	9	464
1963	400 (spritkonflikt)	3 013
1964 (beräknat)	540 (jan.—juni=270) (beräknat)	3 244 (jan.— juni=1 622)

Andra halvårets siffror ligger regelmässigt högre än första halvårets.

Antalet ungdomar av båda könen mellan 15 och 17 år har ökat med 49 % mellan 1953 och 1963. Ökningen i fylleriet för flickorna under samma tid utgör 6 500 %.

Langarna och särskilt de som förser de unga och de yngsta med rusdrycker är det mest allvarliga. Här kan man tala om verkliga samhällsmarodörer. Olika slag av langare synes förekomma i alla samhällslager. Verksamheten, som ofta bedrivs på ett utstuderat raffinerat sätt, ger betydande skattefria inkomster. Verksamma motåtgärder saknas.

Med hänsyn till den alarmerande utvecklingen av nykterhetstillståndet efter motbokens slopande påbörjades under våren 1956 av en socialt intresserad butikschef i Sala en avvisningsstatistik. Denna statistik kunde endast omfatta antalet avvisade underåriga samt sådana som befanns onyktra vid inköpsförsöket. Man antecknade dessutom klockslag för varje avvisning. Statistiken bedömdes av systembolagets distriktchef i Västmanland så intressant och värdefull, att den utvidgades att omfatta samtliga butiker därstädes.

Under en första 9-månadersperiod visade det sig att man i länet avvisade 2 680 onyktra och 1 069 underåriga. I Västerås jämfördes sedan antalet under en kortare tidsperiod med antalet för fylleri anhållna under motsvarande tid. De onyktras antal var mångdubbelt större än antalet för fylleri anhållna under den tid som utminuteringsen pågick.

Efter legitimationskontrollens och spärllistornas införande den 1 juli 1957 skulle man i varje butik vid varje avvisningstillfälle kunna få reda på identiteten hos den berusade och den underåriga. Något tillstånd till detta har dock inte lämnats, och en personalanvändning för dylikt ändamål synes icke stå i överensstämmelse med systembolagets rent affärsdrivande verksamhet. Det är mot detta förhållande som vi starkt reagerar.

Samhällets tillvaratagande av de möjligheter som ligger i att genom spärllistorna till nykterhetsvården förmedla försäljningskällans kunskaper om de spärrades inköpsförsök, frekvensen därav, deras variationsförsök hos olika försäljare och i olika butiker måste i hög grad ha samband med de i nykterhetsvårdslagen omnämnda förebyggande och uppföljande hjälpåtgärderna. Men dessa möjligheter föreligger inte, eftersom försäljningskällans organisation inte tycks få utnyttjas för tillgodoseendet av sådana förebyggande samarbetsuppgifter.

Kontrollen via spärllistorna måste för att vara effektiv ständigt få utövas. Kontrollen har, trots riksdagens beslut om skärpning, icke i någon högre grad kunnat effektivt genomföras. I Västerås har kontrollen icke alls kunnat skärpas eller tidsmässigt utökas. Den har tvärtom måst eftersättas i förhållande till tidigare omfattning. Personalbrist föreligger, likaså är antalet kassaapparater för litet för toppbelastningen efter kl. 11 på lördagarna. Efter denna tid liksom vid alla de stora helgerna kan ingen som helst legitimationskontroll

genomföras. I Västerås med sina mer än 85 000 invånare jämte ett stort upptagningsområde för länet i övrigt finns två butiker (= i hög grad försvårad spärrlistekontroll vid stora kundanhopningar) medan Stockholm med ca 790 000 invånare har femtio butiker. Vid toppbelastningen på vissa lördagar och särskilt till de stora helgerna har för allmänheten besvärande köbildningar uppstått utanför butikerna i Västerås.

Om legitimationskontrollen i övrigt kan dessutom sägas att den förfelar sitt syfte även av den anledningen att man redan utifrån, eller på sina håll senast när man tittar in genom dörren, kan se om allmän legitimationskontroll pågår. En särskild plastbricka i gult med svarta bokstäver är då synlig. Mellan varje halvtimmeskontroll har bolaget föreskrivit att minst en timma skall förflyta. Härigenom kan köbildning undvikas och expeditionstiden minska. Detta måste med hänsyn till nykterhetspolitikens allmänna syfte sägas vara en olämplig form av rationell försäljningsmässig personalanvändning.

1961 års nykterhetslagkommitté föreslog att de allmänna legitimationshandlingarna, för att gälla som legitimation vid rusdrycksköp, skulle vara försedda med fotografi. Detta bifölls av riksdagen. Efter en övergångstid skulle detta krav vara obligatoriskt fr. o. m. 1 april 1964. Kommittén föreslog därtill att kravet på fotolegitimationens uppvisande också skulle göras *obligatoriskt*. Detta togs icke upp i propositionen. Väcka motioner föranledde dock bifall i andra kammaren men avslag i första. Genom särskilt framlagt memorial beslöts att andra kammaren skulle följa första kammarens avslagslinje. Det var alltså ytterst nära att obligatoriet gått igenom. Detta hade i så fall inneburit att *alla* utan undantag skulle ha fått legitimera sig vid *alla* tillfällen.

För social- och nykterhetsvården skulle det varit utomordentligt värdefullt om den ovan nämnda motionen om *obligatorisk* fotolegitimation hade bifallits även av första kammaren. Samhället skulle då *alltid* haft möjlighet att åtminstone i försäljningsögonblicket kunna fastställa, utöver att man genom fotolegitimationen kontrollerar köparens identitet, till vem försäljningen ägt rum.

Genom obligatoriets komplettering med moderna tekniska rationella hjälpmedel kunde man utöka nykterhetsvårdens möjligheter. Den skulle då kunna kontrollera och få kännedom om förhållanden som skulle vara särskilt värdefulla i nykterhetsfrämjande syfte. Men den skulle också *efteråt* och *när som helst* kunna följa upp det kanske övervägande flertalet av sina klienter. Nykterhetsvården skulle kunna få reda på *var* de spärrade klientelen dyker upp och vilka vägar en ambulerande eller vagabonderande alkoholist väljer för sina inköpsförsök. Polisen skulle enligt vad den själv förklarar vara angelägen om att få ta del av hur de misstänkta langarna organiserar *inköpsidan* av sin destruktiva verksamhet o. s. v.

Den tekniska registreringen kan variera. Ett enkelt föga kostsamt sätt är att använda samma metod som på de stora biblioteken. Där mikroregistrerar man *lånekort*, *boktitel* och *återlämningsdato* samtidigt för flera olika ändamål.

Lånekortet skulle i systembutiken motsvara *fotolegitimationen*. **Boktiteln** skulle motsvara **inköpskvitto** eller **nollslagskvitto**. Av legitimationen får nykterhetsvården reda på "vem", och av det samtidigt intill registrerade inköpskvittot får den reda på "när" och "vad" och "var". Av nollslagskvittot likaledes "när" och "var" och genom en tillfogad bokstav eller siffra *varför* kunden avvisats.

Från allmänhetens sida torde det föreligga ett bestämt önskemål att man i största möjliga utsträckning slussar över kontrollen från en ineffektiv och i och för sig helt onödig allmänkontroll till en meningsfull och verksam kontroll. I princip bör denna endast motsvara vad i 7:e § Rff sägs och omfatta de i 18—20 §§ Rff omförmälda fallen. Registreringen fullföljes endast för dem där det finns grundad anledning förutsätta att nykterhetsvården kan ha orsak att närmare utreda behovet av hjälpåtgärder. Personalens kännedom om en kunds intensiva inköpsfrekvens och sättet för hans inköp kan även ge anledning till mikroregistrering för att komplettera troliga eller rent av kända officiella nykterhetsanmärkningar. Ju tidigare förebyggande nykterhetsvårdande åtgärder kan insättas desto bättre från alla synpunkter.

För att säkerställa likheten i behandlingen i utminuteringsbutiken skall mikroregistreringen alltid ske och kunna iakttagas av alla. Om registreringsmaterialet tillvaratages eller inte, d. v. s. om det blir en blindregistrering eller inte, bör kunna regleras av personalen och är något som endast försäljaren vet. Genom sin blotta existens kan registreringsmöjligheten verka återhållande och i positiv riktning påverka sådana, som t. ex. utgått ifrån att ingen ändå kan lista ut att de kanske är varjedagsköpare och ibland åtskilligt mer än så.

Vi anser att man bör skaffa sig ett begrepp om de sannolikt mycket stora fördelarna av ett *obligatorium* för *fotolegitimation* i förening med en *mikroregistrering* av missbrukarklientelet. Det synes därför lämpligt att man prövar systemet genom en *försöksverksamhet* i *begränsad omfattning*. Det kan också vara av stort intresse att få veta hur möjliga eventuella olägenheter skulle uppfattas av allmänheten.

Vi har funnit att alldeles särskilda förutsättningar för en försöksverksamhet finnes i Västerås stad. Förberedande undersökningar har gjorts. Samtliga berörda parter har livligt tillstyrkt.

De av oss angivna riktlinjerna överensstämmer i princip helt med det *mycket viktiga syftet* med departementschefens förslag i proposition 82/1963, sidan 86, 3:e stycket t. o. m. sidan 87, 3:e stycket: "Kommittén har missbrukares rusdrycksanskaffning." Den fördelen vinnes även att alla diskussioner och kontroverser i butikerna om kvantiteter, motiv och godtagbara eller icke godtagbara förklaringar helt kan undvikas. Man *säljer* då och *mikroregistrerar* i *stället*, om *särskild* anledning finnes till tveksamhet.

Nykterhetsvården kan i brist på tillförlitliga uppgifter ofta ställas inför svåra överväganden. Så är i regel förhållandet när det mest avancerade och

svårbehandlade klientelet hos länsstyrelsen överklagar nykterhetsnämndens beslut. Nämnden har då att svara för bevisbördan.

Det synes därför också rimligt att nykterhetsvården då lämnas ett material som ger den ett väsentligt säkrare underlag för sin människovårdande verksamhet. De begränsade kostnader som detta kan medföra för den affärsmässiga verksamheten hos försäljningsorganet kan rimligen inte innebära något vägande skäl däremot.

Med Västerås som försöksort borde systembolaget få vidtaga så *verksamma* förebyggande nykterhetsvårdande åtgärder som möjligt inom den nuvarande fria försäljningens ram. Försöksverksamheten bör då bedrivas i *effektivaste* möjliga samarbete med därvarande socialförvaltning, polismyndighet och med den i 13 § Rff angivna rådgivande nämnden.

Försöksverksamheten bör genomföras så, att densammas möjliga utvidgning till hela länet icke försvåras. Vid sådant förhållande synes nya överväganden böra komma till stånd med berörda parter.

Under hänvisning till vad ovan anförts hemställer vi,
att riksdagen måtte besluta

1. att försöksverksamhet i nykterhetsvårdande och brottsförebyggande syfte får anordnas i Västerås,

2. att Nya systemaktiebolaget lämnar sin distriktsförvaltning i Västmanlands län möjlighet att i Västerås effektuera försöksverksamheten i enlighet med i motionen närmare angivna riktlinjer, samt

3. att, såvitt på Nya systemaktiebolaget ankommer, försöksverksamheten vidmakthålles intill dess andra direktiv lämnas av kungl. kontrollstyrelsen i dess egenskap av tillsynsmyndighet på rusdrycksförsäljningens område.

Stockholm den 27 januari 1965

C.-G. Enskog

Eric R. Carlsson

Dag R. Edlund

Olle Göransson

Rosa Svensson

Sven Vigelsbo

Sven Hammarberg
